

PROJECTE DACATRÀ!

La transformació escolar de la mà de la cançó i la dansa tradicionals

Albert Casals
(Universitat Autònoma de Barcelona)

L'escola viu processos de transformació profunds i accelerats que la duen a noves realitats i desafiaments. En aquest context, resulta imprescindible reflexionar sobre el paper que la tradició hi ocupa (Casals, 2017). En altres paraules, cal re situar els importants llegats que ens deixaren, entre d'altres, Joan Serra i El Sac de Danses en relació amb la dansa tradicional, o Joaquim Maideu i les iniciatives a l'entorn de cançoners (*L'Esquitx*, *Tocatimbals*, etc.) pel que fa a la cançó pròpia.

PROBLEMÀTIQUES I REFERENTS

En l'àmbit docent, sovint es continua enfocant la discussió en relació amb el *què* es canta o es balla, sense incloure el *per què*, el *quan*, l'*on*, el *com* o l'*amb qui*. Servint-nos del vocabulari comercial que impera, podem dir que se situa la importància en el producte musical —de vegades reduint-ho inclús a la seva representació en forma de partitura o d'esbós coreogràfic— quan el que educa no és haver obtingut un nou producte sinó la vivència, la significació, el desenvolupament de capacitats i l'esforç que comporta fer-se'l propi.

En part fruit d'aquest enfocament, cada vegada és més habitual l'existència de polèmiques —o directament prohibicions— en relació amb les nades, amb cançons tradicionals políticament incorrectes —ara em ve al cap l'abans tan popular *Moros venen, moros van*— o amb danses que provenen d'èpoques marcades per una concepció binària del gènere i

un model heterosexual de la parella. Però davant del que és tabú, incòmode o incorrecte, l'escola no hauria de desviar la mirada —suprimint-ho o obviant-ho—, sinó que hauria d'enfrontar-s'hi i servir-se'n per a una veritable educació. O algú creu que, si eliminem de l'escola totes les cançons amb connotacions racistes, deixarà d'existir el racisme? Segurament passaria just el contrari, precisament per no haver posat el tema al centre del debat a les aules. I, pel camí, de propina, haurem perdut coneixement històric i consciència comunitària, entre altres coses.

Des d'una altra òptica, la història recent mostra que l'educació formal es considera un espai clau en la pervivència de la cançó i la dansa tradicionals a Catalunya, sovint lligats a beneficis dins de l'educació musical. Però el fet de ser part del patrimoni immaterial de la pròpia cultura també n'ha condicionat la presència i l'ús a les aules, cosa que duu a tres problemàtiques (Casals, 2010): 1) el museologisme

o tendència a «prolongar la vida d'aquelles manifestacions populars que estaven en perill d'extinció amb la finalitat de convertir-les en peces de museu descontextualitzades de la realitat» (Flores *et al.*, 2016: 42); 2) l'etnicitat o identitat ètnica associada que les fan susceptibles d'utilització política, i 3) la infantilització del que és tradicional, en el sentit d'invisibilitzar-ho com a gèneres adults mentre se'n potencia l'ús en l'educació infantil. Aquest darrer element s'ha anat reforçant cada vegada més i condiona fortament la presència de la dansa i la cançó tradicionals a l'educació secundària.

En contraposició a les problemàtiques, hi ha projectes i experiències educatius reeixits que treballen des de la tradició, però aportant-hi una nova mirada. En els darrers anys, per esmentar-ne algunes, trobaríem les propostes educatives del projecte Càntut, l'espectacle *No sé com gloses* o la iniciativa de Krregades de Romanços «Participa del flow dels nostres padrins i padrines».

EL PROJECTE DACATRÀ!

El projecte «La transformació educativa de l'escola del segle XXI com a oportunitat per a la salvaguarda de danses i cançons tradicionals» (DaCaTrà!)¹ es va desenvolupar durant el curs 2020-2021 com a resposta a les problemàtiques exposades anteriorment. Un equip format per etnomusicòlegs i formadors de mestres de la Universitat Autònoma de Barcelona i de la Universitat de Girona, juntament amb mestres en actiu i amb la col·laboració d'El Foment de Girona, vam agafar el repte de transformar l'ús i la visió de la cançó i la dansa tradicionals en l'escola actual. Vèiem que calia obrir la mirada, de manera que no s'utilitzi aquest repertori com a mers recursos, descontextualitzats i sense impacte en la realitat escolar.

El projecte es va desenvolupar en quatre fases: 1) anàlisi de deu experiències actuals que uneixen cançó o dansa tradicionals amb innovació educativa per tal d'extreure'n elements clau; 2) selecció de 25 cançons i danses tradicionals i enregistrament d'una versió musical de cada una; 3) elaboració de propostes didàctiques per cada una de les danses i cançons escollides; i 4) creació d'un web amb tot el material desenvolupat i difusió a través de cursos de formació per al professorat, xarxes socials i altres canals.

Tot el procés va basar-se en alguns principis essencials, un dels quals és que la tradició sempre implica innovació i adaptació —i no pas conservació de quelcom inamovible!— pel fet que només té sentit quan està viva i respon a les necessitats d'una comunitat. Per tant, trenquem amb la relació de les cançons i les danses tradicionals com a quelcom ancorat a un passat amb una patina romàntica per passar a veure-ho —i viure-ho— com a part del present i amb capacitat de transformació per a avançar envers el futur. Entenem les cançons i les danses tradicionals com a manifestacions vives i adaptables als canvis socials; en aquest cas, a l'evolució en què està immersa l'escola i el seu entorn sociocultural. Lluny de ser productes rígids i distants, són activitats flexibles, connectades amb l'entorn, i produeixen efectes reals tant dins com fora de l'aula. De fet, plantejem propostes que superen les parets de l'aula de música i fins i tot de l'escola.

Un altre aspecte és el (re)descobrimient del potencial per a la millora educativa que sovint ens poden aportar: per a generar pensament crític davant de múltiples situacions (d'abans i d'ara); per a fer emergir noves relacions amb els altres i l'entorn; per a crear identitat i sentiment de pertinença a una comunitat; per a desenvolupar múltiples competències (artístiques, culturals, lingüístiques, socials, etc.); per a treballar de

manera globalitzada; etc. Però per a fer-ho cal tenir ben clar que, des de sempre, cantar i ballar és molt més que una melodia, una lletra o una coreografia: és una activitat completa que inclou diversos llenguatges, relacions socials, actituds personals, valors, etc. En conseqüència, el valor que tenen no rau tant en l'interès musical, lingüístic o coreogràfic —que hi pot ser— o en la funció de conservació d'un patrimoni, sinó en la força per a desenvolupar i fer créixer els infants, les noves generacions, davant dels reptes de la societat amb què es troben.

Centrant-nos en el context escolar, teníem clar que cal superar la visió d'aquest patrimoni com a activitat estrictament musical o corporal, treballant en la línia dels projectes globalitzats que promou el currículum actual. I, al mateix temps, no volíem defugir la qüestió dels missatges o les pràctiques que xoquen amb l'ideari de l'escola catalana actual: lluny d'ignorar o justificar aquests valors i actituds, proposem servir-nos-en

per a entendre millor el passat del nostre context i sobretot fomentar un pensament i una perspectiva crítics amb realitats que desgraciadament són ben actuals (violència de gènere, múltiples tipus de discriminació, abús de poder, etc.).

ELS MATERIALS DEL PROJECTE

El projecte va permetre dissenyar i implementar cursos de formació, així com establir sinergies i espais de reflexió molt necessaris. Per sobre de tot, però, s'enfocà a generar materials destinats a les escoles i que estan publicats al web del projecte.²

Els materials del projecte DaCaTrà! (Casals i Alsina, 2021) plantegen propostes didàctiques sobre cançons i danses tradicionals i estan destinats a l'educació obligatòria i, específicament, a l'educació primària. S'escolliren un total de 25 cançons i danses a partir d'una suma de criteris etnomusicològics, pedagògics i estètics i pel seu valor patrimonial. S'ha cercat un compromís entre la novetat —repertori poc conegut, però susceptible de noves propostes educatives—, la representativitat dels diversos territoris de parla catalana i la diversitat d'usos i destinataris als quals es pretén arribar a partir de les propostes elaborades.

En cap cas no és un cançoner més —tot i haver-hi partitures— o un conjunt d'audicions musicals —malgrat que conté enregistraments musicals. Com tampoc no haurien de ser unes «simples» receptes per aplicar a l'aula. Al contrari, cada proposta pretén obrir un món de possibilitats, hauria de ser capaç d'inspirar tot tipus d'educadors per tal de generar infinites possibilitats en tantes i tantes peces que existeixen i que podem equiparar a les que es presenten. Així, una proposta sobre una cançó acumulativa o una altra en relació amb un ball de gegants busquen portar-vos a descobrir les possibilitats

que amaga aquest tipus de repertori. I ens agradaria que generés la inquietud personal d'indagar quines altres cançons acumulatives existeixen al nostre patrimoni cultural, o de descobrir quins altres balls de gegants —o altres figures de la imatgeria festiva— existeixen al nostre entorn.

Els materials presenten les propostes estructurades en apartats:

- 1) Calaix 1, en el qual mostrem exemples de projectes escolars que parteixen d'una manifestació cultural viva i pròpia del seu entorn.
- 2) Calaix 2, en el qual s'il·lustra com vincular cançons i danses tradicionals amb la quotidianitat dels centres o amb festes escolars.
- 3) Calaix 3, en el qual el repertori és la palanca per a treballar especialment temàtiques i valors essencials, tot fomentant el sentit crític de l'alumnat.

Cada proposta està formada per les parts següents: una portada que situa i contextualitza el que es vol treballar; la partitura de la peça, amb un enllaç a una versió enregistrada expressament en el marc del projecte; una contextualització de la cançó i indicacions per a la interpretació; un plantejament didàctic i una seqüència d'activitats; i uns apartats complementaris amb materials i idees per a ampliar o enfocar altres treballs.

I A PARTIR D'AQUÍ?

DaCaTrà fa una aportació concreta i reflexionada en un àmbit que fa temps que demanda noves iniciatives i plantejaments, com es feu palès al Primer Congrés Nacional de Música d'Arrel, que tingué lloc al Centre Artesà Tradicionari l'any 2020. És un pas més, en cap cas no l'únic, però permet alertar d'unes problemàtiques i començar a dibuixar-ne respostes, per repensar l'encaix entre la tradició i l'educació formal, però

també per discutir aspectes essencials de caràcter musical, educatiu o social.

En definitiva, per una banda, anem els professionals de l'educació a remenar i apropiant-se de les propostes, a adaptar-se-les i a experimentar-les, a repensar-les i a generar-ne de noves. I, per l'altra, voldríem que el projecte provoqués noves reflexions, nous moviments, noves iniciatives..., i, d'alguna manera, noves formes d'entendre i viure la tradició.

Notes

1. El projecte va rebre el suport de les *ayudas para proyectos de salvaguarda del Patrimonio Cultural Inmaterial* del Ministeri de Cultura i Esports d'Espanya (ref. T002020N0000044087).
2. DaCaTrà! Dansa i Cançó Tradicional a l'Escola: <https://sites.google.com/view/dacatra>.

BIBLIOGRAFIA

- CASALS, Albert (2010): «Trencant estigmes tot glosant» [en línia]. *Revista electrònica PRODIEMUS*, p. 1-7.
<<http://www.prodiemus.com/parlem/articles/0000138.pdf>>
- (2017): «La cançó improvisada en la cruïlla sobre el sentit de la tradició a l'escola». *Caramella, Revista de Música i Cultura Popular*, núm. 37, p. 20-23.
- CASALS, A.; ALSINA, M. (coord.) (2021): *DaCaTrà! Propostes escolars al voltant de cançons i danses tradicionals* [en línia].
<<https://sites.google.com/view/dacatra>>
- FLORES, Ll.-X.; FLORES, M.-À.; MONJO, J.-Ll. (2016): «La jota de ball a les Terres de l'Ebre. Trets característics i paral·lelismes amb Mallorca i el País Valencià» [en línia]. A: *Patrimoni musical III*. Manacor: Ajuntament de Manacor; Escola Municipal de Mallorquí.
<<https://www.escolade-mallorqui.cat/wp-content/uploads/2016/08/PAPERS-DE-SA-TORRE-71.pdf>>